

Osmanlı Askerlerinin Sırbistan'dan Çekilmesi ile İlgili Müzakereler ve Belgrad'da Yapılan Merasim*

Mustafa DURDU*

ÖZ

1804 yılında başlayan ve 1816'ya kadar devam eden Sırp isyanları neticesinde Sırbistan'a özerklik idaresi verilmiş ve böylece Sırbistan Emareti (Prenslük) kurulmuştur. Sırbistan, özerkliği elde ettikten sonra, bağlı olduğu Osmanlı Devleti'nden yeni haklar elde etme yoluna gitmiştir. Avrupa'nın ve Rusya'nın da desteğini alan Sırp yönetimi, öncelikle Sırbistan'da kale harici yerlerde bulunan Osmanlı askerlerinin çekilmesini temin etmiştir. Sırbistan'da mukim Müslümanların da ülkeyi terk etmeleri için her türlü girişimde bulunmuş ve büyük ölçüde muvaffak olmuştur. Sırbistan yönetimi, son olarak, Sırbistan'da Belgrad başta olmak üzere diğer kalelerde yer alan Osmanlı askerlerinin de ülkeyi terk etmelerini istemiş ve bunda da başarılı olmuştur. Böylece Sırbistan fiilen bağımsız bir ülke hâline gelmiştir. Bu çalışmada, Sırbistan Emareti'nin istekleri karşısında Osmanlı hükümetinin tutumu ve izlediği politika, Başbakanlık Osmanlı arşiv belgelerine göre irdelenmiş, Sırbistan yönetimi ile olan ilişkiler sebep-sonuç prensibine uygun olarak ele alınmış ve bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sırbistan, muhtariyet, emaret, Belgrad kalesi, Bâbiâli, imtiyaz, asâkir.

Negotiations on The Withdrawal of Ottoman Soldiers from Serbia and Ceremonies in Belgrade

ABSTRACT

Serbia was given autonomy management as a result of Serbian rebellions that began in 1804 and continued until 1816. Thus the Amirate (Principality-Princedom) of Serbia was established. Serbia, after obtaining autonomy, tried to gain new rights from the Ottoman State which it was affiliated. The Serbian administration, supported by Europe and Russia, ensured the retreat of Ottoman soldiers in Serbia outside the castle. Also made all the efforts for Muslims living in the Serbian countries to abandon the country and have succeeded to a great extent. Finally, the Serbian administration has asked for the Ottoman soldiers in other states, especially Belgrade in Serbia, to leave the country and succeed in this. Thus, Serbia became actually an independent country. In this study, According to Prime Ministry Ottoman archive documents, the attitude of the Ottoman government towards the wishes of the Serbian Amirates and the policy it pursued were examined. Relations with the Serbian administration have been handled in accordance with the principle of cause-effect and a conclusion has been reached.

Keywords: Serbia, autarchy, amirate, Belgrade castle, Sublime Porte, prerogative, soldiers.

Giriş

Sırbistan meselesi, bir bakıma, Balkanlardaki problemlerin ana kaynağını oluşturmuştur, diyebiliriz. Büyük bölümü Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilen Sırbistan'ın tamamen ele geçirilmesi 1521 yılında Kanunî Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı fethetmesiyle mümkün olmuştur.

Sırbistan'ın merkezi konumundaki Semendire'nin 1459'da fethedilmesi ile Sırbistan'ın büyük bölümü Osmanlı idaresine katılmış ve Semendire Sancağı kurularak idarî yapısı belirlenmiştir 1521'de Macaristan'ın elinde bulunan Belgrad'ın fethiyle de bölge tamamen Osmanlı yönetimine geçmiştir.

Sırlar, Osmanlı yönetiminde rahat bir hayat yaşamış olsalar da özellikle Avusturyalı subayların kıskırtmaları ile zaman zaman Osmanlı Devleti'ne isyan etmişlerdir. 1593-1606 yılları arasında Osmanlı ile Avusturya arasında yapılan savaşlarda Papa VIII. Klement'in çağrısına uyarak Avusturya'nın yanında savaşa katılan Eflak Beyi Batori'nin etkisi ile Banat Sırları isyan etmiş ve bazı yerleri ele geçirmiştir. Savaş sırasındaki otorite boşluğundan yararlanan Sırp asilerinin bu başarısı fazla sürmemiş, toparlanan Osmanlı ordusu isyanı bastırılmış ve asileri cezalandırmıştır. 1683 Viyana bozgunundan sonra da Avusturyalılar bölgedeki Hristiyanları isyana teşvik etmiştir. Venedikliler de Hersek'teki Hristiyanların isyan etmesine yardımcı olmuşlardır. 1686'da Budin Avusturya'nın eline geçmiş, 1687'de de Belgrad işgal edilmiştir. Bu tarihten itibaren Sırp asileri, Avusturya ordusunda Osmanlı'ya karşı savaşmaya başlamışlardır. 1690 yılında Belgrad kurtarılıp Sırbistan'da Osmanlı hakimiyeti yeniden sağlanınca

* Bu makale; Mustafa Durdu, *Mütercim Mehmed Rüşdi Paşa*, 2017, Basılmamış Doktora Tezi'nden türetilmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, orcid no: 0000-0002-1555-0035, mustafa76durdu@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 31.10.2017; Makalenin Kabul Tarihi: 01.03.2018

Sırp'ların büyük çoğunluğu Makedonya ve Kosova bölgesinden Voyvodina bölgesine göç etmeye başlamışlardır. 1716 yılından itibaren Sırp gönüllüleri Avusturya saflarında Osmanlı'ya karşı savaşmaya devam etmişlerdir. Hatta 1717'de Belgrad tekrar işgal edilince Avusturya tarafından Belgrad kalesi başta olmak üzere işgal edilen kalelere Sırp gönüllüleri yerleştirilmiştir. 1739'a kadar Sırp'lar, Avusturya lehine isyan etmeye devam etmişlerdir. 18 Eylül 1839'da imzalanan Belgrad Antlaşması ile Osmanlı Devleti, son yirmi yıl içinde kaybettiği toprakların büyük bölümünü geri almayı başarınca Sırp'lar ikinci bir göç dalgası başlatmıştır. Kosova ve Yenipazar hattından Belgrad'a yapılan bu göçlerin diğer bir kolu da Avusturya istikametine doğru olmuştur.* 1739'da Belgrad'ın geri alınması ile birlikte "şehirde 3000 yerli, 2400 Yeniçeri ve 900 Sipahi'den oluşan büyük bir garnizon" kurulmuştur. Sipahiler ve yerli Müslümanlardan seçilen neferler zamanla azalmış, Yeniçeriler ise özellikle Semendire Sancağı'nda gittikçe güçlenmiştir. Yamak adı verilen Yeniçeri kale muhafızlarının sayısındaki artış, reayanın aleyhine olmuştur. Yeniçeriler, bölgede esnafılık yapmaya, çiftlikler işletmeye başlamışlardır. Hatta Sırp köylülerinin toprakları Yeniçerilerin eline geçmiş ve Yeniçeriler onlara hem kötü davranmışlar hem de kanunsuz vergiler koymuşlardır. Bunun üzerine Sırp'lar Bâbıâli'ye pek çok kez şikâyetlerde bulunmuşlardır. Hatta bazı Sırp'lar Yeniçerilerin zulmünden kurtulmak için dağa çıkarak haydutluk yapmaya başlamışlardır.†

Merkezî idarenin bütün tedbirlerine rağmen özellikle "Semendire Sancağı'ndaki toprakların büyük bir kısmı, Yeniçerilerin çiftliği hâline" gelmiştir. Daha sonra 1789'da Avusturya, Belgrad'ı almak için harekete geçmiş ve 6 Ekim 1789'da Belgrad Avusturya'nın eline geçmiştir. 1791'e kadar devam eden bu savaşta Sırp'lar, Avusturya ordusu saflarında Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. Nihayet 4 Ağustos 1791'de imzalanan Zıştovi Antlaşması ile Avusturya, Orsova hariç işgal ettiği yerleri Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir. Böylece Belgrad, yeniden Osmanlı yönetimine girmiştir. Bölgede Avusturya ile yapılan savaşlar sırasında meydana gelen otorite boşluğu ve düzensizlikler, ayan ve mütegalibelerin güçlenmesine sebebiyet vermiştir. "1792'den itibaren merkezî temsil eden Belgrad muhafızları, Pazvandoğlu Osman ve Yamakların Belgrad'a yaptığı taarruzları durdurmaya" çalışmışlardır. Fakat Yamakların Belgrad'a dönmelerine Dersaadet müsaade edince 1801'de Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa, Yamaklar tarafından katledilmiştir. Böylece Semendire Sancağı'nda Yamakların zulüm yönetimi başlamıştır. Bu da Sırp isyanına zemin hazırlamıştır.‡

Kara Yorgi adında Avusturya ordusunda düşük rütbelerde askerî vazifeler almış bir isyancı, "etrafına topladığı domuz çobanları ve yol kesici, köy basıcı haydutlar" ile isyana kalkışmıştır.§ Kara Yorgi liderliğinde isyan eden bu Sırp çeteleri, Belgrad'ı ele geçirdiler. En büyük destekçileri Ruslar idi. 1812 yılında Rusya ile Osmanlı arasında imzalanan Bükreş Antlaşması'na Sırp'lar için muhtariyet maddesi eklendi. Fakat bu maddenin uygulanması sırasında Sırp'lar daha fazla imtiyaz talep edince Osmanlı kuvvetleri 1813 yılında isyancıları bertaraf ederek Belgrad'ı geri aldı. 1815 yılında Miloş Obrenoviç liderliğinde yeniden isyan hareketine geçen Sırp'larla anlaşma yoluna giden devlet, onlara bazı haklar tanıyarak bir nevi muhtariyet verdi. Buna göre, Sırbistan'daki kaleler Osmanlı askerlerinin kontrolünde kalmak kaydıyla Sırp'lar kendi knezlerini seçecekler ve seçilen knezler vergi toplayacak, adaleti sağlayacaklardı. Böylece 1816 yılında Sırbistan, prenslik yani Osmanlıya göre "emaret" hâline getirilmiş oldu. Devlet-i Aliyye, isyan eden Hristiyan bir tebasına ilk kez muhtariyet vererek bu işin önünü açmış oldu.** Sırbistan'a bu imtiyazların verilmesi, diğer Hristiyan reayanın da iştahını kabarmıştı. Neticede bir yandan Rusya'nın tahrikleri bir yandan da Fransız devriminin getirdiği milliyetçik fikirleri ile Osmanlı Devleti'ne tabi olan Hristiyanlar isyan etme yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti'nin 19. asırdaki dağılma sürecinde "imtiyaz-muhtariyet-bağımsızlık" şeklinde formüle edilebilecek bir sıralama söz konusu olmuştur. Sırbistan Emareti ile Devlet-i Aliyye arasında zaman zaman problemler de eksik olmamıştır.

Ekim 1829 tarihinde sadır olan bir ferman-ı âli ile Sırbistan'daki kaleler haricindeki yerlerde Müslümanların sakin olmamaları karara bağlanmıştır. Aynı şekilde Ekim 1830 tarihinde yayınlanan

* Selim Aslantaş, *Osmanlıda Sırp İsyancıları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 34-40.

† Age. s. 42-43.

‡ Age. s. 43-53.

§ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, TTK, Ankara 2010, s. 15-16.

** Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C 5, TTK, Ankara 2011, s. 106.

başka bir ferman ile de Sırbistan'daki kazalarda yaşayan Müslümanların emlak ve arazilerini tayin edilecek memurlar vasıtasıyla değerlerinin belirlenip almak isteyen Sırlara satmaları istenmiş ve bunun için bir sene müsaade verilmiştir. Emlak ve arazilerini satanlar ülkeyi terk etmeye başlamış ise de Sırbistan bunu yetersiz bulmuştur. Kasım 1833'de yayınlanan bir emr-i âliye göre de bu süre beş yıla çıkarılmıştır. Buna göre, Belgrad'daki Müslümanlar bu karardan müstesna olmak üzere diğer yerlerdeki Müslümanlar göçe mecbur kalmışlardır.†† 1860'lı yıllara kadar bu konu tam anlamıyla çözülememiştir. Sırp hükümeti bu konu ile ilgili Dersaadet'e pek çok dilekçe takdim etmiştir.

1830 yılında Osmanlı ile Sırbistan Emeti arasında yapılan bir mukaveleye göre, Sırbistan'ın en önemli askerî üsleri olan Belgrad, Semendre, Sokod, Oiça (Oujitza) ve Şabaç (Schabatz) kalelerinde Osmanlı Devleti asker bulundurmaya devam edecek, Müslümanlar bu altı yer dışındaki yerlerde ikamet edemeyecek ve bu altı yer dışındaki mahallerde Sırp kanunları geçerli olacaktır. Fakat zamanla Sırlar ile Müslümanlar arasında problemler çıkmaya başlamıştır. Yabancıların iddialarına göre, Osmanlı hükümeti yukarıda belirtilen mukaveleye uygun davranmamış, Belgrad'daki kale muhafızı olan paşa, Sırbistan'ın iç işlerine müdahale etmiş, Müslüman ahali de Hristiyanların yaşadıkları şehirde (Belgrad'da) bir mahalle teşkil etmiştir. Ayrıca, kırsaldaki Müslümanlar da Sırp kanunlarını tanımamışlardır. Bu durum üzerine Sırp Emeti yönetimi, bu olayları hükümete şikâyet etmek için İstanbul'a Garaşanine (Garaşanit)'i göndermiştir. Bâbîâlî, durumu geçiştirme yoluna giderek karma bir komisyonun kurularak soruşturma başlatılacağını bildirmiştir. Hatta 21 Aralık 1861 yılında Âlî Paşa, Said Efendi'yi durumu tahkik etmesi için komiser tayin etmiş, fakat bu durum fiiliyata dönüşmemiştir.‡ Hükümetin durumun vahametini görmeyip olayları geçiştirmeye çalışması daha büyük hadiselerin zuhuruna sebebiyet vermiştir. Çünkü Sırbistan'da Müslümanlar azınlık durumunda buldukları için hakim unsur olan Ortodoks Sırların taarruzuna maruz kalacakları aşikar idi.

Sırbistan özerk yönetimi, ülkede yaşayan Müslümanların kale harici yerlerde ikamet etmesinden rahatsız olduğu için, bu konuda Bâbîâlî'ye müracaat etmeye devam etmiş ve çeşitli şekillerde Osmanlı hükümetine dilekçeler vermekten geri durmamıştır. 22 Nisan 1861 tarihli bir arz tezkiresine göre Sırbistan Başknezi Mihal Bey, Sırbistan'ın reislerinden İlya Garaşanit'i özel temsilci sıfatıyla İstanbul'a göndermiştir. Garaşanit, Sırp Başknezi Mihal'in mektubunu Bâbîâlî'ye iletmiştir. Ayrıca Sırp Dışişleri Memurluğu da konu ile ilgili Osmanlı Hariciye Nezareti'ne çeşitli mektuplar göndermiştir. Bu mektuplarda Sırp yönetimi, Sırbistan'daki Müslümanların kaleler dışındaki yerlerde ikamet etmelerini istememektedir. Yani Sırp yönetimi, Müslümanların Sırbistan'da bulunmasından rahatsız olmaktadır. Osmanlı hükümeti, İlya Garaşanit'in özel temsilci olarak İstanbul'a gönderilmesinden memnuniyet duymuştur. Arz tezkiresine çıkan iradeye göre bu konu ile ilgili gerekli müzakerelerin yapılması istenmektedir.§§ Sırların bu isteği, şehrin demografik yapısını bozup tamamen Slavlaştırma amacına matuf olduğu açıktır. Şehrin belirli mahallelerinde yaşayan Müslümanlardan rahatsız olan Sırp yönetimi, şehri homojenize etme niyetiyle böyle bir istekte bulunmuştur. Çünkü şehirde İslam varlığının bulunması, emellerini gerçekleştirmede bir engel teşkil etmektedir.

Devlet-i Aliyye tarafından fazla önem verilmeyen bu çeşit problemler, artmaya devam etmiş ve nihayet Belgrad'da meydana gelen münferit bir hadise, uluslar arası bir boyut kazanmıştır. 10 Haziran 1862'de Belgrad'da Topçudere mahallesinde çeşmeden su alırken çıkan bir kavga, büyük olaylara sebep olmuştur. Çeşmeden su alırken çıkan bu kavgada bir Osmanlı eri, bir Sırp'ı öldürmüştür. İddialara göre Osmanlı erini tutuklamak için gelen jandarma müfrezesine Osmanlı karakolundan ateş açılmış ve bir kişi daha hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Sırp ahali silaha sarılmış, Osmanlı karakollarına saldırmış ve pek çok Osmanlı askerini esir almıştır. Daha sonra, yabancı konsolosların da aracılığı ile emaret yöneticileri ve kale muhafızı arasında yapılan müzakereler neticesinde, şehir içinde yer alan bütün Osmanlı askerleri ve İslam ahali kale içine nakledilmiştir. Nakil işlemi bittikten sonra, Belgrad Kalesi Muhafızı olan Paşa, Belgrad'ı top ateşine tutmuştur.*** Belgrad kalesinden şehir üzerine gülle atılması ile ilgili haberler, orada bulunan konsoloslar tarafından sefaretlere çekilen telgraflar ve İstanbul'daki Sırp

†† BOA, İ. HR. 333 / 21408.

‡ Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, C 4, Birinci Tab', Matbaa-i Ebuzziya, Kostantiniyye 1328-1330. s. 2141-2142.

§§ BOA, İ. HR. 183 / 10201.

*** Ahmed Rasim, s. 2143-2144.

Kapıkethudası'na gelen telgrafnamelerden istihbar edilmiş olup bu konunun araştırılması ve sebeplerinin tahkik edilmesi istenmiştir.^{†††} Görüldüğü üzere Belgrad şehrine gülle atılması ile ilgili haberlerin kaynağı, Sırlar ve diğer ecnebi sefaretlerdir. Bu da dikkate şayan bir durumdur. Çünkü Sırbistan Emareti, yeni kazanımlar peşine düştüğünden bu türden tahrik edici eylemler ile kendilerini mağdur duruma düşürerek Avrupa'nın yardımlarını temin etmek istemiştir. Nitekim başarılı da olmuşlardır.

Belgrad'ın topa tutulması olayından sonra Londra Sefiri Kostaki Bey, İngiliz yetkililerle bu konuyu görüşmüş ve Devlet-i Aliyye'nin çıkarlarını savunmuştur. Kostaki Bey'in Hariciye Nezaretine göndermiş olduğu 10 Temmuz 1862 tarihli tahriratın tercümesine göre İngiltere hükümeti bu konuda Osmanlı'nın Sırbistan'daki hukukunu gözetmektedir. Kostaki Bey'in İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Russel ile yaptığı görüşmeye göre İngilizler, Paris Antlaşmasına uygun olarak Osmanlı askerlerinin Sırbistan'daki kalelerde bulunmalarını desteklemekle beraber, kaleler dışında yaşayan Müslümanların tazminat karşılığında ülkeyi terk etmeleri ve kalacak olanların da Sırp kanunlarına uymaları gerektiğini Sırp hükümetine teklif edeceklerini bildirmektedir.^{†††} İngilizlerin bu meselede Osmanlı tarafını tutuyor görünmeleri Fransa ve Rusya'nın Sırbistan'ı kontrol etme girişimlerinden kaynaklanmaktadır.

İngilizler her ne kadar Osmanlı hükümeti tarafında yer alsalar da, Belgrad'ın topa tutulmasıyla ilgili iddialar, Avrupa'da büyük tesirler uyandırmıştır. Bu haber üzerine harekete geçen Fransa ve Rusya, İstanbul'da acilen bir konferansın toplanmasını ve Belgrad'dan Osmanlı askerlerinin çekilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Yapılan müzakereler sonucu, Avusturya ve İngiltere'nin de Osmanlı lehine olan girişimleriyle bir anlaşmaya varılmıştır. 8 Eylül 1862 tarihinde yapılan bir protokol ile Sokod ve Oıça (Oujitza) kalelerinin Sırlara terki ve Belgrad'ın içinde bulunan karakolların ilgası, buna karşılık Belgrad'da kaleyle birlikte bazı yerlere istihkamî yerler yapılması, yapılacak bu yerlerin tespitinin oluşturulacak bir komisyon tarafından belirlenmesi karara bağlanmıştır. Ayrıca, dini binalara dokunulmaması da bu anlaşmaya eklenmiştir. Fakat üç yıl sonra Osmanlı hükümeti, Belgrad'da bulunan kale haricindeki emlakları para karşılığında Sırlara terk etmiştir.^{§§§} Böylece Osmanlı askerleri, Sırbistan'da sadece kalelerde konuşlanmak zorunda kalmışlardır. Sırbistan'ın mağduriyet yaratma düşüncesi meyvelerini vermiş, özellikle Belgrad şehri içinde bulunan Osmanlı karakolları lağvedilmiş, askerler kalelere çekilmiştir.

Osmanlı askerlerini şehirden kalelere çekmeyi başaran Sırbistan özerk yönetimi, kalelerin de kendilerine teslim edilmesi için hazırlık yapmaya başlamıştır. Bu sıralarda, Balkanlardaki Slavları Osmanlı'dan koparmak için Rusya'nın tahrikleri neticesinde çeşitli örgütler de kurulmuştur. Hatta 10 Temmuz 1862'de Londra Sefiri Kostaki Bey'in Hariciye Nezaretine gönderdiği mektuba göre İtalya'da Osmanlı ülkesindeki Slav eyaletlerini karıştırmak için kurulan cemiyet ve buna müsaade eden İtalya Krallığı, İngiltere Dışişleri Bakanı Russel'e şikâyet edildikten sonra İngiltere, Torino'daki elçisine ihtar içeren şiddetli bir yazı yollamıştır.^{****} İngiltere'nin bu sıralarda Osmanlı hükümeti tarafında saf tutması, şüphesiz ki Rusya ile olan rekabetten kaynaklanmaktadır. Çünkü Sırbistan Emareti Rusya'nın etkisi altında bulunuyordu. Fakat aşağıda da görüleceği üzere İngiltere bir süre sonra Sırbistan politikasını Osmanlı aleyhine değiştirmiştir. Avrupa devletleri arasındaki denge sisteminin sıklıkla değişmesi, büyük devletlerin menfaatlerine mütealliktir.

1. Sırbistan'daki Kalelerin Terki ile İlgili Müzakereler

1867 (Hicrî, 1283) senesinde Rusların tahriki ve Yunanlıların yardımı ile Girit isyanı çıkmıştır. Devlet-i Aliyye bu gaile ile uğraşırken bundan istifade etmek isteyen Sırp Beyi, Belgrad kalesi ve Sırbistan'daki diğer kalelerin boşaltılıp kendilerine teslim edilmesini talep etmiştir. İngiltere, Fransa ve Avusturya da Sırların lehine hareket etmiştir.^{††††} Oysa Sırbistan'daki kalelerde Osmanlı askerlerinin bulundurulması maddesi, Paris Kongresinde de kabul edilmiş ve uluslar arası hukuka girmişti. Paris

††† BOA, A.} M. 26 / 24.

††† BOA, İ. HR. 194 / 10966.

§§§ Ahmed Rasim, s. 2144-2145.

**** BOA, İ. HR. 194 / 10966.

†††† Ali Fuad Türkogeldi, *Ricâl-i Mihimme-i Sıyâsiyye*, Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil, Kitabevi, İstanbul 2012, s. 60.

Antlaşması'nın 28 ve 29. maddeleri ile bu durum teyit edilmişti.### Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi Avrupa'da dengeler sürekli değişmekteydi. Osmanlıya taraftar olan bir devlet, çıkarlar değiştiği anda Osmanlı aleyhine dönmekteydi. İngiltere'nin durumu da buna örnektir.

Girit isyanı sırasında Sırp Emareti Beyi olan Prens Mihal, İstanbul'a yazdığı bir mektup ile Sırbistan'da bulunan kalelerin bilhassa Belgrad kalesinin bekalarının Sırp milleti için emniyetsizlik oluşturduğu, dolayısıyla bu kalelerin tamamen yıkılması veya boşaltılması gerektiğini ifade etmiş ve bu isteklerin gerçekleşmesi hâlinde Sırp'ların Devlet-i Aliyye'ye olan bağlılığının artacağını ifade etmiştir.**** Bunun üzerine Bâbîâlî'de oluşturulan Meclis-i Mahsûs, 13 Şubat 1867 tarihinde toplanarak Mihal Bey'in isteklerini derinlemesine inceleyerek olası durumları müzakere kapsamına almışlardır. Meclis, Mihal Bey'in isteklerinin tamamen reddi veya bir kısmının reddi ve tadili veya bütün isteklerin kabulü seçenekleri üzerinde dururken Avrupa devletlerinin bu durumlarda takınacakları tavırlar ve onların tepkilerinin keyfiyeti tartışılmıştır. Bununla birlikte isteklerin reddi hâlinde Sırp'ların kale muhafızlarına suikastları hâlinde onları tedip etme yoluna gidilip gidilemeyeceği müzakere edilmiştir. Ayrıca bu kalelerin Devlet-i Aliyye için ne kadar faydalı olduğu, faydalı ise bunların korunması için ne kadar fedakarlık yapılabileceği ve bu konuda Avrupa devletlerinin politikalarının ne olduğu gibi konular detaylıca tartışılmıştır.**** Adı geçen Meclis-i Mahsûs-ı Meşveret, uzun müzakerelerden sonra isteklerin tamamen reddi, yani kalelerin terk edilmemesi veya isteklerin tadili, yani kalelerin yıkılması ya da isteklerin kabulü, yani kalelerin terki hâlinde yapılması gerekenler ve muhtemel sonuçlar belirlenmiştir. Bu seçeneklerden üçüncü şık, yani Sırp yönetiminin isteklerinin kabulü hâlinde, yani Sırbistan'da bulunan dört kaleden Osmanlı askerlerinin çekilmesi karşılığında Sırp Emareti'nin bazı şartları yerine getirmesinin istenmesine karar verildi. Bu şartlar şunlardı: Sırp hükümeti seksen - yüz bin asker besleyemeyecek. Varidatının çoğunu mühimmat ve silah almaya ayırmayacak. Belgrad'da bulunan Bulgar ve Boşnak fesat heyetine kol kanat gerilmeyecek. Sırp gazetelerinin Osmanlı aleyhindeki tezviratı engellenecek. Sırp Prensi, İstanbul'a davet edilerek sadakatini yenileyecek. Meclis-i Mahsûs'da Sırp Emareti'ndeki kalelerde bulunan Osmanlı askerlerinin çekilmesi karşılığında yukarıdaki şartların kabul edilmesi gerektiği şeklinde alınan karar oybirliği ile kabul edilmiştir. Daha sonra bu kararları havi mazbata Saray'a takdim edilmiştir. Mazbatanın altında Mehmed Emin Âli Paşa, Serasker Mehmed Rüşdi Paşa, Fuad Paşa dahil toplam on dört devlet adamının mührü bulunmaktadır.#### Sadrazam Rüşdi Paşa, daha önce Sırbistan'daki kalelerin boşaltılması teklifi Bâbîâlî'ye ulaştığı zaman mesuliyet almamak için istifa etmiş ve 11 Şubat'ta Serasker tayin edilmişti.#### Dolayısıyla mazbatayı imzalayan on dört kişi içerisinde bulunan Mehmed Rüşdi Paşa o sırada Seraskerlik makamını işgal etmektedir. Bu olaylar sırasında Mehmed Emin Âli Paşa Sadrazam, Fuad Paşa da Hariciye Nazırı idi. Bu mesele ile ilgili olarak Bâbîâlî ile Saray arasında mutad yazışmalar devam etmiştir.*****

13 Şubat 1867 tarihinde toplanan Meclis-i Mahsûs-ı Meşveret sonucunda çıkan mazbatada kalelerin tesliminin reddi veya kalelerin yıkılması ya da Sırp'lara teslimi seçenekleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu üç seçeneği muhtevî mazbata, 14 Şubat 1867 tarihinde Mabeyn'e sunulduktan sonra Saray, 15 Şubat 1867'de gönderdiği irade ile kalelerin tesliminin doğrudan tercih edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece, Sırbistan'da bulunan dört kalenin Sırp'lara teslim edilmesi ve bir de Kastil (Fastil) olarak anılan ve içerisinde beş on neferin bulunduğu küçük kalenin de yıkılması karara bağlanmıştır.*****

Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki Sırp Emareti'ndeki dört kalenin Sırp yönetimine teslim edilmesi ve oralardaki Müslümanların hicretine müteallik olan teklif, sadece Sırp Prensi Mihal'in istidası ile değil, aynı zamanda Fransa ve Rusya'nın da baskısı neticesinde ortaya atılmıştı. Bu hengâmda sadaret koltuğunda oturan Mehmed Rüşdi Paşa, "Rüşdi Paşa Belgrad kalesini koruyamadı, Sırp'a teslim etti."

Ali Fuad Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye*, C 1, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, TTK, Ankara 1987, s. 159.

**** BOA, İ. HR. 224 / 13080-02.

**** BOA, İ. HR. 224 / 13080-02

BOA, İ. HR. 224 / 13080-02

BOA, İ. DÜİT. 190 / 34.

***** Arif, "Vesâik-i Siyâsiyye ve Tarihiyyeden: Belgrad Kal'asının Sırp'luya Terki Hakkında Bir Vesika" *TOEM*, Beşinci Sene, Numara: 31, 1 Nisan 1331, s. 385-399.

***** BOA, İ. HR. 224 / 13080.

dedirtmemek ve halkın nefretini üzerine çekmemek için hemen görevinden istifa etmişti. Yerine de Âlî Paşa atanmıştı.†††††

Sırbistan'daki kalelerin terk edilmesi ile ilgili karar alındıktan sonra durumun Sırp Beyine bir tahrirat ile bildirilmesi için çalışmalar başlamış ve Sırp Prensine gönderilecek olan ve alınan kararı muhtevi mektubun müsveddesi Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ'da hazırlanıp okunmuş ve 28 Şubat 1867'de iradesi alınmak üzere Mabeyn'e gönderilmiştir. Sırp Prensine gönderilecek tahriratın uygun olduğunu havi irade 1 Mart 1867'de çıkmış ve mutad işlemler devam etmiştir.####

Yapılan müzakerelerden sonra verilen kararın iradesi alındıktan sonra konu ile ilgili Ferman-ı Âlî hazırlanmış ve 10 Nisan 1867'de saraya arz edilmiştir. Buna göre konu ile ilgili ferman, İstanbul'a gelip huzura çıkacak olan Sırp Prensine bizzat takdim edilecektir. Arzın iradesi ertesi gün, yani 11 Nisan 1867'de çıkmıştır.##### Böylece Belgrad, Fethüslislâm, Semendre ve Böğürdelen kalelerinin muhafazası Sırp Emareti'ne verilecek, kalelerde bulunan Osmanlı askerleri çekilerek yerlerine Sırp askerleri konuşlandırılacak, burçlara Osmanlı ve Sırp sancakları çekilecektir.*****

2. Belgrad'da Yapılan Tören

Sırbistan'daki kalelerde bulunan Osmanlı askerlerinin çekilmesi ile ilgili ferman, Sırbistan Prensine teslim edildikten sonra, Belgrad'da bir tören icra edilmiştir. 18 Nisan 1867 Perşembe günü saat 10:00'da Belgrad Kale Meydanı'nda bir kürsü kurulmuş ve devir- teslim için tören düzenlenmiştir. Belgrad'da yapılan devir-teslim törenini Ferik Ali Rıza Paşa 19 Nisan 1867 tarihinde Dersaadet'e gönderdiği bir telgrafnamede şu şekilde betimlemektedir:

"Evvelki gün inhâ olundığı üzere dünki Pencşembe günü alafranga sâ'at onda Kal'a Maydanı'nda muvakkaten yapılan kürsüde birer tabur 'asâkir-i İslâmiyye ve Sırbıyye ve emâretin kâffe-i me'mûrlarıyla zâbitân-ı 'askeriyye ve 'umûm devletler konsolosları ve birkaç bin ahâli hâzır olduğu hâlde fermân-ı 'âlîşân, kemâl-i ta'zîm ile feth ve kıra'et ve 'akabinde kal'ada Devlet-i Aliyye ve Sırp sancakları küşâdiyle kal'adan yigirmi bir pâre top endaht olunarak ve 'umûm me'mûrîn taraflarından orada resm-i tebrîk icrâ kılınarak Prens, asâkir-i İslâmiyye zâbitân ve neferâtı muvâcehesinde kendülerinden hoşnûdiye ve sâ'ireye dâ'ir nutk-ı resmî îrâd iderek 'asâkir-i İslâmiyye ve Sırbıyye lisânlarınca üçer defa 'Pâdişâhım çok yaşa!' du'âsını îfâdan sonra muzikalar terennüm-sâz olarak umûm me'mûrîn birlikte oldukları hâlde kal'aya gelinüb muhafızlık konağında çâkerleri dahi tebrîk ve ri'âyet-i lâzimenin îfâsıyla 'avdet eylemişlerdir. Yevm-i mezkûrda, yalnız İstanbul Kapusu Birinci Kapusına Sırp karakolu vaz' olunmuşdur. Cum'a irtesi günü çâkerleri ve miralaydan kolağasına kadar kâffe-i zâbitân prens konağında ta'âma med'û olduğu gibi gerek ümera ve zâbitân ve gerek neferâtın birer sûretle taltîfleri zımnında jurnali taleb olunarak virilmişdir. Bosna'ya gidecek eşyânın nakli ve mülhak kal'aların tahliyyesi ile iştigâl olunmaktadır."†††††††

Buna göre 18 Nisan 1867 Perşembe günü Belgrad Kale Meydanı'nda yapılan bir tören ile Belgrad kalesi başta olmak üzere Sırbistan'daki kalelerden Osmanlı askerleri resmen çekilmeye başlamıştır. Bugün Sırbistan'da 6/19 Nisan tarihleri törenlerle kutlanmaktadır. Belgrad Kale Meydanı'nda bulunan bir mermer blokta, Osmanlı devlet yetkililerinin Sırp Prensine fermanı takdim edişini konu alan bir kabartma yer almaktadır.

Sırbistan'daki kalelerin Sırp özerk yönetimine teslim edilmesi ile ilgili değerlendirmeler yapan Şûra-yı Devlet Mülkiye Dairesi Azası Ahmed Sâmî Efendi'ye göre, özellikle Paris antlaşmasından sonra

††††† Mehmed Memdûh, *Mir'ât-ı Şu'ûnât*, Ahenk Matbaası, İzmir 1328, s. 39. (Belgrad kalesi 1521 senesinde fethedilince Osmanlı şairleri, konu ile ilgili bir çok kaside yazmıştır. Aynı şekilde birçok müverrih de şehrin fethine tarih düşürmüştür. Belgrad'ın fetih tarihini belirten beyitlerden biri de şudur: "*Çıkarup leşker-i küşâdî didim tarihî; Belgrad kal'asını aldı Mehmed Paşa.*" Belgrad'ın fethinden üç yüz yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra - yani 1867 senesinde - Sırp'ların isteği, Avrupa devletlerinin de baskısı ile Belgrad kalesindeki Osmanlı askerleri çekilmiş ve Sırbistan'daki diğer kaleler ile birlikte Belgrad kalesi de Sırp yönetimine terk edilmiştir. Orada kalan İslam ahâlisi de hicrete tabi tutulmuştur. Bu hazin hâli gören asrın zürefasından Hayri Efendi de, şu tarih kıt'asını düşürmüştür: "*Kal'annı terkî mükerrem olunca tekliif, Vükelâ âkabet-i kârdan oldu âgâb, Çıkarup leşker-i İslâm'ı didim tarihî, Belgrad kal'ası Sırp'ın eline geçdi vâh.*" Age. s. 39.)

BOA, İ. HR. 224 / 13080-03.

BOA, İ. HR. 224 / 13127.

***** BOA, Y. EE. 32 / 12.

††††††† BOA, İ. HR. 225 / 13138.

Osmanlı ülkesinde büyük problemler zuhur etmiştir. Sırbistan'da bulunan Belgrad kalesi ve diğer kalelerin Sırp Prenslığıne teslim edilmesi, Hersek, Karadağ ve Bulgar isyanlarının başlamasına sebebiyet vermiştir.##### Bundan dolayıdır ki, Sırbistan'daki bu kalelerden Osmanlı askerlerinin çekilmesi, sıradan bir olay değil, büyük gailelere sebebiyet vermiş olan diplomatik bir hezimetdir.

Sonuç

Sırbistan'a muhtariyet verildikten sonra kurulan Sırp Emareti, ülkede bulunan Osmanlı askerlerinden ve İslam ahalisinin varlığından büyük rahatsızlık duymuştur. Bundan dolayı özerk yönetim, Osmanlı Devleti'nin zor zamanlarında, Avrupa'nın ve Rusya'nın da desteğini alarak Sırbistan'daki Osmanlı askerlerinin kalelere çekilmesini sağlamıştır. Daha sonra bazı provokatif eylemleri de bahane ederek ülkedeki İslam ahalisinin kale içlerine taşınmalarını veya tazminat karşılığı ülkeyi terk etmelerini istemiş ve bunda da muvaffakiyet elde etmiştir. Sırbistan Prenslığı'nın son hamlesi de Sırbistan'da sadece dört kalede kalan Osmanlı askerlerini ülkeden çıkarmak olmuştur. Aslında bu son girişim Sırbistan'ın tamamen müstakil bir devlet hâline geldiğinin de en büyük göstergesidir.

Osmanlı hükümeti, Sırbistan'ın istekleri karşısında "geçişirme" yoluna gitse de zamanla bu isteklere boyun eğmek zorunda kalmıştır. Avrupa'daki denge siyasetini kullanarak bir süre daha durumu idare etmiş, fakat İngiltere'nin de Sırp tarafına geçmesi neticesinde kaleleri boşaltmak zorunda kalmıştır. Bu durum ise, gerçekte diplomatik bir hezimet olmuştur.

Osmanlı hükümeti, topladığı meşveret meclislerinde çok önemli müzakerelerde bulunmuştur. Özellikle Avrupa devletlerinin o zamanki politikaları etraflıca açıklanmıştır. Bu da gösteriyor ki, Tanzimat ricali Avrupa hükümetlerinin ve kamuoyunun nabzını gayet iyi tutmakta, olayları derinlemesine fehm etmektedir. Ancak devletin içinde bulunduğu buhrana istinaden, devlet adamları ehven-i şerri tercih etme yoluna gitmişlerdir. Bundan dolayı yeni bir savaşa girip de ülkenin daha vahim olaylara düşürülmesi yerine Sırbistan'daki dört kaleden askerlerin çekilmesini yeğlemiştir. Zaten Belgrad ve diğer kalelerde yer alan Osmanlı askerlerinin varlıkları tamamen sembolik değerde bulunmaktadır. Bununla birlikte bölgedeki İslam unsurları için elzem bir durum arz etmekteydi. Fakat bu konuda Avrupa devletlerinin Sırp tarafında bulunması, devleti diplomatik olarak yalnız bırakmıştır. Dolayısıyla Devlet-i Aliyye, ehven olanı seçerek hayatta kalmayı kendisine düstur edinmiştir. Şurası da bir gerçektir ki Osmanlı askerlerinin Sırbistan'dan tamamen çekilmesi, diğer muhtariyetlere de kötü örnek teşkil etmiştir. Hatta Bulgar ve Karadağ isyanlarının patlak vermesinde bu durumun da payı vardır.

Kaynakça

Osmanlı Arşiv Belgeleri

Sadaret

A.} M. 26 / 24.

İradeler

İ. DUİT. 190 / 34.

İ. HR. 183 / 10201.

İ. HR. 183 / 10201.

İ. HR. 194 / 10966.

İ. HR. 194 / 10966.

İ. HR. 224 / 13080.

İ. HR. 224 / 13080-02.

İ. HR. 224 / 13080-03.

İ. HR. 224 / 13127.

İ. HR. 225 / 13138.

Yıldız Evrakı

Y İ. HR. 333 / 21408.

Y. EE. 32 / 12.

BOA, Y. EE. 90 / 3.

Y. EE. 90 / 3.

Matbu Eserler

Ahmed Rasim, *Resimli Ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, C 4, Birinci Tab', Matbaa-İ Ebuzziya, Kostantiniyye 1328-1330.

Akçura; Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Ttk, Ankara 2010.

Arif, "Vesâik-İ Siyâsiyye Ve Tarihiyyeden: Belgrad Kal'asının Sırpluya Terki Hakkında Bir Vesîka" *Toem*, Beşinci Sene, Numara: 31, 1 Nisan 1331, S. 385-399.

Aslantaş; Selim, *Osmanlıda Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007

Karal; Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C 5, Ttk, Ankara 2011.

Mehmed Memdûh, *Mir'ât-İ Şu'ûnât*, Ahenk Matbaası, İzmir 1328.

Türkgeldi; Ali Fuad, *Mesâil-İ Mühimme-İ Siyâsiyye*, C 1, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ttk, Ankara 1987.

Türkgeldi; Ali Fuad, *Ricâl-İ Mühimme-İ Siyâsiyye*, Haz. Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil, Kitabevi, İstanbul 2012.